

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВІДОКРЕМЛЕНИЙ СТРУКТУРНИЙ ПІДРОЗДІЛ
«ВІННИЦЬКИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ ЕКОНОМІКИ ТА ПІДПРИЄМНИЦТВА
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ»

Циклова комісія правових та психологічних дисциплін

ЗАТВЕРДЖУЮ



Заступник директора
з навчально-виховної роботи
ВСП ВФКЕП ЗУНУ
Лілія ЗАБРОДІНА
31 » серпня 2022 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Екологічне право

Галузь знань: 08 Право

спеціальність: 081 Право

освітньо-професійний ступінь: фаховий молодший бакалавр

освітня програма – освітньо-професійна програма «Право»

освітня кваліфікація: фаховий молодший бакалавр з права

Форма навчання	Курс	Семестри	Лекції	Практичні	ІРС	Разом	СРС	Форма контролю
денна	IV	VIII	22	11	2	90	55	Залік

2022 -2023 навчальний рік

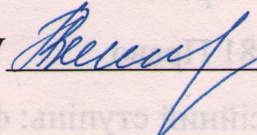
Робоча програма навчальної дисципліни «Екологічне право» для студентів спеціальності 081 Право, освітня програма – освітньо-професійна програма «Право»

Розробник: Віра СИВОПЛЯС, викладач циклової комісії правових та психологічних дисциплін

Затверджено на засіданні циклової комісії правових та психологічних дисциплін, протокол № 1 від «31» серпня 2022 року

Голова циклової комісії  Тетяна ВДОВИЧЕНКО

Схвалено методичною радою ВСП ВФКЕП ЗУНУ, протокол № 1 від «31» серпня 2022 року

Голова методичної ради ВСП ВФКЕП ЗУНУ  Лілія ЗАБРОДІНА

Форма контролю	СРС	Резом	ІРС	Практичні	Лекції	Семестр	Курс	Форма вимірювання
Звіт	22	90	2	11	22	VIII	IV	денна

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО»

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітньо-професійний ступінь	Характеристика навчальної дисципліни
		денна форма навчання
Кількість кредитів ECTS - 3	08 Право	Блок обов'язкових дисциплін, цикл професійної підготовки
Змістових модулів: 2 (8-й семестр)	Спеціальність: 081 Право	Рік підготовки
		4-й
Семестр		
8-й		
Лекції		
22 год.		
Загальна кількість годин – 90 год.		освітньо- професійний ступінь: фаховий молодший бакалавр
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних -3	11 год.	
	Самостійна робота	
	55 год.	
	Індивідуальні завдання – 2 год	
	Вид контролю: залік, 8-й семестр	

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета дисципліни: оволодіння теорією і методологією екологічного права, вивчення законодавства у галузі використання, охорони та відтворення природних ресурсів, формування навиків його застосування на практиці, вироблення у слухачів нового якісного стану екологічного мислення, формування культури особистості, яка проявляється в її еколого-правовій свідомості, мисленні, поведінці та практичній діяльності.

Завдання дисципліни: використовуючи усі доступні форми навчання для повноцінного оволодіння студентами дисципліни “Екологічне право” з урахуванням особливостей предмета та метода правового регулювання природноресурсових, природоохоронних та еколого-безпечних правовідносин, сприяти опануванню студентами наукових тверджень, положень чинного екологічного законодавства, набуття навичок його застосування у реальній практиці правозахисної, правозастосовної, наукової та іншої діяльності.

2.2.Завдання вивчення дисципліни

В результаті проведення лекцій студенти повинні знати структуру і зміст курсу, вміти знаходити зв'язок між темами курсу та іншими юридичними дисциплінами, а також вміти використовувати отримані знання для вирішення практичних задач.

В результаті вивчення курсу «Екологічне право» студенти повинні:

- використовувати загальні поняття і категорії;
- застосовувати теоретичні знання в юридичній практиці;
- знаходити необхідну юридичну та іншу літературу для поповнення своїх теоретичних знань;
- розрізняти окремі типи, форми держави та характерні їм функції;
- визначати основні шляхи побудови суверенної, соціальної, демократичної правової держави;
- розмежовувати правові відносини в суспільстві;
- давати аналіз і тлумачення нормам права, нормативно-правовим актам;

- використовувати правові процедури захисту прав і свобод людини;
- обґрунтовувати законність і доцільність прийнятих правових рішень;
- виділяти основні етапи і стадії правотворчого процесу.

2.3. Найменування та опис компетентностей, формування котрих забезпечує вивчення дисципліни:

В результаті вивчення дисципліни “Екологічне право” студенти повинні: **володіти такими загальнокультурними компетенціями (ЗК)**

ЗК2. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ЗК7. Грамотно і точно формулювати та висловлювати свої позиції, належним чином їх обґрунтовувати.

ЗК11. Здатність реалізувати свої права і обов’язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

В результаті вивчення дисципліни “Екологічне право” студенти повинні володіти такими фаховими компетентностями (ФК)

ФК5. Уміння застосувати знання у практичній діяльності при моделюванні правових ситуацій.

ФК6. Здатність визначати належні та прийнятні для юридичного аналізу факти.

ФК7. Здатність застосовувати юридичну аргументацію.

ФК8. Здатність аналізувати правові проблеми та формувати правові позиції.

ФК9. Навички логічного, критичного і системного аналізу документів, розуміння їх правового характеру і значення.

ФК10. Здатність до критичного та системного аналізу правових явищ і застосування набутих знань у професійній діяльності.

ФК12. Здатність і готовність особи дотримуватися та реалізовувати сукупність встановлених державою правових норм, що регулюють відносини з приводу охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання та відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки.

2.4. Передумови для вивчення дисципліни

Екологічне право є системоутворюючою, фундаментальною, базовою, основною навчальною дисципліною для всієї юриспруденції, яка вводить у вивчення решту юридичних дисциплін і є основою їх пізнання.

2.5. Програмні результати навчання

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми, студенти повинні досягти програмних результатів навчання (ПРН):

ПРН5. Використовувати у професійній діяльності нормативно- правові акти України та рекомендації належних правозастосовчих (законодавчих, судових, правоохоронних тощо) практик у галузі юридичної освіти та науки

ПРН6. Оприлюднювати серед фахівців і нефахівців юридичну інформацію, ідеї, проблеми, рішення та власний досвід в галузі професійної діяльності

ПРН8. Нести професійну відповідальність за прийняті правові рішення, у тому числі у непередбачуваних умовах

ПРН9. Використовувати інноваційні підходи для вирішення професійних завдань

ПРН10. Навчатись з високим рівнем автономності та академічної доброчесності

ПРН11. Здійснювати аналіз змісту нормативно-правових актів та проводити правову експертизу.

ПРН12. Формулювати та обґрунтовувати юридичні висновки, пропозиції, рекомендації

ПРН13. Застосовувати загальні вимоги правової норми до конкретної життєвої ситуації шляхом прийняття відповідного рішення

ПРН14. Здійснювати правову допомогу у захисті прав і законних інтересів громадян

ПРН15. Складати документи, в яких відображається або посвідчується інформація,

що має правове значення

ПРН16. Ведення юридичної справи, як здійснення певного комплексу процесуальних юридично значущих дій, пов'язаних з вирішенням конкретної життєвої ситуації

РН17. Планувати та реалізовувати професійну діяльність на підставі нормативно-правових актів України та етичних стандартів правничої професії

3. Програма навчальної дисципліни.

Змістовий модуль I.

Тема 1. Поняття, предмет, система і джерела екологічного права України.

Поняття екологічного права. Предмет екологічного права. Місце екологічного права в системі екологічних і правових наук. Об'єкти екологічного права. Суб'єкти екологічного права. Мета екологічного права. Структура екологічного права. Принципи екологічного права. Функції екологічного права. Конституція України як основне джерело екологічного права. Закони України як джерела екологічного права України: поняття і види. Загальна характеристика Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища». Поділ джерел екологічного права на диференційні, інтеграційні, комплексні. Підзаконні нормативно-правові акти в системі джерел екологічного права.

Тема 2. Екологічні права і обов'язки громадян.

Поняття екологічних прав громадян. Особливості екологічних прав громадян. Види екологічних прав громадян. Об'єктивні і суб'єктивні екологічні права громадян. Галузеві і міжгалузеві екологічні права громадян. Обов'язки громадян у галузі екології: загальні і спеціальні, майнові і немайнові. Форми захисту екологічних прав громадян. Державно-правові гарантії права громадян на екологічну безпеку.

Тема 3. Право природокористування.

Поняття права природокористування. Сфера застосування права природокористування. Принципи права природокористування. Групи права користування природними ресурсами. Підстави виникнення права природокористування: юридичний факт або склад. Суб'єкти права природокористування. Об'єкти права природокористування. Особливості об'єктів природокористування. Права природокористувачів. Обов'язки природокористувачів.

Тема 4. Право власності на природні ресурси.

Поняття права власності на природні ресурси. Об'єктивне право власності на природні ресурси. Суб'єктивне право власності на природні ресурси. Суб'єкти права власності на природні ресурси. Об'єкти права власності на природні ресурси: поняття, ознаки та види. Форми права власності на природні ресурси. Особливості відносин права приватної власності на природні ресурси. Підстави виникнення відносин права власності на природні ресурси. Зміст права власності на природні ресурси. Припинення права власності на природні ресурси. Форми охорони права власності на природні ресурси. Методи захисту права власності на природні ресурси.

Тема 5. Правові засади управління та контролю в галузі екології.

Поняття управління та контролю в галузі екології. Завдання контролю в галузі охорони навколишнього природного середовища. Державний і громадський контроль у галузі охорони довкілля. Прокурорський нагляд за дотриманням законодавства про охорону навколишнього природного середовища. Об'єкти управління в галузі екології. Мета управління в галузі екології. Загальні та спеціальні функції в галузі екології. Органи управління в галузі екології та їх система. Органи загального державного управління: Президент, Уряд, місцеві державні адміністрації. Органи спеціального державного управління. Органи надвідомчого управління і контролю в галузі екології. Органи спеціального управління. Поняття функції управління в галузі екології.

Тема 6. Економіко-правовий механізм у галузі екології.

Поняття й ознаки економіко-правового механізму в галузі екології. Застосування економічних методів у системі державно-правового регулювання відносин у галузі екології. Економічні заходи забезпечення охорони навколишнього природного середовища. Зміст і структура економіко-правового механізму в екологічних правовідносинах. Правові форми платежів у галузі екології: поняття, ознаки та система. Загальна характеристика зборів та їх розподіл за використання

природних ресурсів, забруднення навколишнього природного середовища та погіршення якості природних ресурсів. Фонди охорони навколишнього природного середовища. Стимулювання в системі охорони довкілля.

Змістовий модуль 2. Екологічна безпека і еколога - правова відповідальність.

Тема 7. Екологічна безпека і екологічна відповідальність за порушення природоохоронного законодавства.

Поняття екологічної безпеки. Механізм правового забезпечення екологічної безпеки. Види державно-правових заходів у галузі забезпечення екологічної безпеки. Класифікація надзвичайних ситуацій. Декларування екологічної безпеки щодо об'єктів підвищеної небезпеки. Планування локалізації та ліквідації наслідків аварії на об'єктах підвищеної небезпеки. Поняття й ознаки відповідальності в галузі екології. Види відповідальності в галузі екології. Поняття екологічного правопорушення. Об'єкти та суб'єкти правопорушення. Кримінальна відповідальність за екологічні злочини. Цивільна та дисциплінарна відповідальність за порушення екологічного законодавства. Матеріальна еколога-правова відповідальність. Адміністративна відповідальність в екологічній галузі.

Тема 8. Спеціальний правовий режим екологічно уражених об'єктів, забруднених територій і зон надзвичайних екологічних ситуацій та гарантії прав потерпілих громадян.

Поняття та види правових режимів використання природних ресурсів екологічно уражених об'єктів і природних комплексів. Правовий режим зони екологічного лиха. Особливості правового регулювання в умовах надзвичайного стану. Особливості правового режиму територій, на якій оголошено карантин. Спеціальні правові режими використання екологічно уражених природних ресурсів. Правовий режим і поняття зон надзвичайних екологічних ситуацій. Підстави та порядок оголошення окремої місцевості зоною надзвичайної екологічної ситуації.

Особливості правового режиму зон на радіоактивно забруднених територіях. Правовий статус і соціальний захист громадян, постраждалих від надзвичайних екологічних ситуацій. Стан правового і законодавчого забезпечення зони Чорнобильської катастрофи. Правові основи постійного проживання населення та праці персоналу у зоні відчуження.

Тема 9. Правовий режим окремих елементів екологічної мережі України.

Поняття та види природних лікувальних ресурсів і комплексів. Поняття й ознаки курорту, курортної зони, лікувально-оздоровчої місцевості. Поняття, ознаки та види права власності на курорти, оздоровчі та лікувальні об'єкти й території: підстави виникнення, зміни та припинення. Суб'єкти та об'єкти права власності на курорти, оздоровчі та лікувальні об'єкти й території. Поняття, ознаки та види права користування курортами, оздоровчими та лікувальними об'єктами й територіями. Правовий режим використання й охорони курорту. Правове регулювання зеленого туризму. Відповідальність за порушення законодавства щодо використання й охорони курортних, оздоровчих і лікувальних об'єктів.

Тема 10. Правовий режим природно-заповідного фонду.

Поняття режиму природно-заповідного фонду. Його склад та характеристика. Шляхи збереження територій та об'єктів природно-заповідного фонду. Режим територій та об'єктів природно-заповідного фонду. Поняття природні заповідники. Завдання природних заповідників. Поняття біосферних заповідників. Основні вимоги щодо режиму пам'яток природи. Види відповідальності за порушення законодавства про природно-заповідний фонд. Особливості застосування цивільної відповідальності.

Тема 11. Правове регулювання екологічної експертизи.

Поняття екологічної експертизи. Мета та основні завдання екологічної експертизи. Об'єкти і суб'єкти екологічної експертизи. Основні принципи

екологічної експертизи. Форми екологічної експертизи: державна, громадська, спеціальна. Державне регулювання та управління в галузі екологічної експертизи. Статус експерта екологічної експертизи. Права та обов'язки замовників екологічної експертизи. Порядок проведення екологічної експертизи. Фінансування екологічної експертизи. Висновок екологічної експертизи та його юридичне значення. Відповідальність за порушення законодавства про екологічну експертизу. Підготовка і проведення судової експертизи.

4. Структура навчальної дисципліни

№ п/п	Найменування тем і розділів	Всього	Кількість годин				
			Лекції	Практичні	СРС	ІРС	Література
Змістовий модуль 1.							
1.1.	Поняття, предмет, система і джерела екологічного права України.	10	2	1	7		[1-16]
1.2.	Екологічні права і обов'язки громадян.	10	2	2	6		[1-16]
1.3.	Право природокористування.	9	2		7		[1-16]
1.4	Право власності на природні ресурси.	11	2	2	7		[1-16]
1.5	Правові засади управління та контролю в галузі екології.	9	2		7		[1-16]
	Всього	49	10	5	34		
Змістовий модуль 2.							
2.1.	Економіко-правовий механізм у галузі екології.	11	2	2	7		[1-16]
2.2.	Екологічна безпека і екологічна відповідальність за порушення природоохоронного законодавства.	9	2		7		[1-16]
2.3	Спеціальний правовий режим екологічно уражених об'єктів, забруднених територій і зон надзвичайних екологічних ситуацій та гарантії прав потерпілих громадян.	4	2	2			[1-16]
2.4	Правовий режим окремих елементів екологічної мережі України.	4	2			2	[1-16]
2.5	Правовий режим природно-заповідного фонду.	11	2	2	7		[1-16]
2.6	Правове регулювання екологічної експертизи.	2	2				[1-16]
	Всього	41	12	6	21	2	

	Всього з курсу	90	22	11	55	2	
--	-----------------------	----	----	----	----	---	--

**5. Теми практичних занять .
8-й семестр (залік).**

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Екологічне право в системі права України.	2
2	Джерела екоправа України. Розвиток екозаконодавства.	2
3	Екологічні права та обов'язки особи України.	2
4	Державне управління в галузі охорони навколишнього природного середовища.	2
5	Право власності на природні ресурси.	2
6	Право природокористування.	1
	Всього	11

6. Самостійна робота.

Самостійна навчальна робота розрахована на формування практичних навичок у роботі студентів з літературою, орієнтування їх на критичне осмислення здобутих знань і глибоке вивчення теоретичних і практичних проблем філософського та духовно-практичного життя людської спільноти, норм моралі, загальнолюдських цінностей, ознайомлення з наявними філософськими концепціями, які розкривають поліфонізм і плюралізм філософського мислення.

№ з/п	Тема курсу та тематика СРС	Термін контролю
8-й семестр		
1	Предмет, метод, система та принципи екологічного права. 1. Скласти тестові завдання з теми (2-3 до кожного питання плану практичного заняття). 2. Скласти глосарій до теми з 10 термінів.	
	Разом за тему	7
2	Джерела екологічного права. 1. Скласти тестові завдання з теми (2-3 до кожного питання плану практичного заняття). 2. Скласти глосарій до теми з 10 термінів.	
	Разом за тему	6
3	Система органів управління в галузі природокористування та охорони довкілля. 1. Скласти тестові завдання з теми (2-3 до кожного питання плану практичного заняття).	

	2. Скласти глосарій до теми з 10 термінів. 3. Скласти схему “Система органів управління в галузі природокористування та охорони довкілля”.	
Разом за тему		7
4	Екологічні права та обов’язки громадян. 1. Скласти тестові завдання з теми (2-3 до кожного питання плану практичного заняття). 2. Скласти глосарій до теми з 10 термінів. 3. Скласти схему “Екологічні права та обов’язки громадян”.	
Разом за тему 4		7
5	Право власності на природні ресурси. 1. Скласти тестові завдання з теми (2-3 до кожного питання плану практичного заняття). 2. Скласти глосарій до теми з 10 термінів.	
Разом за тему		7
6	Право природокористування. 1. Скласти тестові завдання з теми (2-3 до кожного питання плану практичного заняття). 2. Скласти глосарій до теми з 10 термінів.	
Разом за тему		7
7	Правове забезпечення екологічної безпеки. 1. Скласти тестові завдання з теми (2-3 до кожного питання плану практичного заняття). 2. Скласти глосарій до теми з 10 термінів.	
Разом за тему		7
8	Правові засади економічного механізму природокористування та охорони довкілля. 1. Скласти тестові завдання з теми (2-3 до кожного питання плану практичного заняття). 2. Скласти глосарій до теми з 10 термінів.	
Разом за тему		7
Разом		55

7. Методи навчання.

У навчальному процесі застосовуються пояснення з використанням ТЗН, практичні заняття, самостійне опрацювання наукової літератури, монографій, складання конспектів та поширених планів відповідей, виступи студентів з повідомленнями, рефератами, індивідуальними науковими дослідженнями, робота тронними носіями інформації, Інтернетом, тощо.

8. Методи контролю.

В процесі вивчення дисципліни “Екологічне право” використовуються наступні методи оцінювання навчальної роботи студента:

- поточне тестування та опитування;
- підсумкове тестування по кожному змістовому модулю;
- директорська контрольна робота;
- Підсумковий бал (за 100 бальною шкалою) з дисципліни “Екологічне право”

визначається як середньозважена величина в залежності від питомої ваги кожної складової залікового кредиту.

8-й семестр (Залік)

Заліковий модуль 1	Заліковий модуль 2	Заліковий модуль 3	Сума
Теми 1- 4 (модульна контр. роб., поточне оцінювання, тестовий контроль)	Директорська контрольна робота Теми 1- 6	Середнє арифметичне по поточним оцінкам	
25%	50 %	25 %	100 %
Тиждень (8)	Тиждень (11)	Тиждень (11)	

Шкала оцінювання (переведення).

За шкалою коледжу	За національною шкалою	За шкалою ECTS
90 – 100	відмінно	A (відмінно)
85 – 89	добре	B (дуже добре)
75 – 84		C (добре)
65 – 74	задовільно	D (задовільно)
60 – 64		E (достатньо)
35 – 59	незадовільно з можливістю повторного складання	FX
1 – 34	незадовільно з обов'язковим повторним курсом	F

«ВІДМІННО» - знання глибокі, міцні, системні. Студент вміє застосовувати їх для виконання завдань пошукового характеру, може самостійно оцінювати різноманітні ситуації, явища, виявляти й відстоювати власну позицію.

«ДОБРЕ» - відповідь повна, правильна, логічна, обґрунтована, хоча їй бракує власних суджень. Студент вміє робити висновки, виправляти допущенні неточності, він знає суть понять, явищ, вміє пояснити основні теоретичні положення, може самостійно застосовувати знання в типових ситуаціях.

«ЗАДОВІЛЬНО» - відповідь правильна, але недостатньо осмислена. Студент розуміє основний навчальний матеріал, здатний з помилками й неточностями дати визначення понять, сформулювати теоретичні положення. Вміє застосовувати знання при виконанні завдань за зразками.

«НЕЗАДОВІЛЬНО» - відповідь зі значними помилками і неточностями, студент відтворює менш як половину навчального матеріалу, має нечіткі уявлення про об'єкт вивчення, елементарні завдання виконує лише за допомогою викладача.

10. Методичне забезпечення.

1. Робоча навчальна програма з дисципліни: “Екологічне право”.
2. Матеріали комп'ютерних презентацій лекційного курсу “Екологічне право”.
3. Питання для поточного контролю.
4. Тестові завдання.
5. Пошукові роботи студентів.
6. Завдання для проведення модульного контролю, ДКР.

11. Рекомендована література.

Основна.

1. Екологічне право України: Підр. для студ-в юрид. вищ. навч. закл-в / За ред. А.П. Гетьмана та М.В. Шульги. Харків: Право, 2015. 381 с.
2. Екологічне право України / Баб'як О.С., Біленчук П.Д., Чирва Ю.О. К.: Тов. „Атіка”, 2020. 210 с.
3. Природноресурсове право України: Навч. посіб./ За ред. І.І. Каракаша К.: Істина, 2015. 376 с.
4. Комарницький В.М., Шевченко В.І., Єлькін С.В. Екологічне право: Навч. посіб. 3-е вид. К.: Центр навчальної літератури, 2016. 224 с.
5. Балюк Г.І. Екологічне право України: Конспект лекцій у схемах: Навч. посіб. К.: Юрінком Інтер, 2016. 192 с.
6. Андрейцев В.І. Екологічне право. Особлива частина. К.: Істина, 2001.
7. Земельне право України: Підручник / За ред. Погрібного О.О., Каракаша І.І. К.: Істина, 2013. 448 с.
8. Земельне право: Підручник / За ред. В. І. Семчика і П.Ф. Кулинича. К., 2021. 246 с.
9. Науково-практичний коментар Земельного кодексу України / За ред. В.М. Кравчука. К.: Істина, 2017. 632 с.
10. Природоресурсна сфера України: проблеми сталого розвитку та трансформацій / Підзаг. ред. Б.М. Данилишина. К.: ЗАТ «Нічлава», 2016. 704 с.
11. Бондар Л.О., Курзова В.В. Екологічне право України у запитаннях і відповідях: навч. посібн. Харків: ППЦ «Ксилон», 2016. 245 с.
12. Науково-практичний коментар Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», прийнятого 25.06.91, № 1264XII зі змінами і доп. станом на 09.02.06. / За заг.ред. О.М. Шуміла. Х.: Фактор, 2016. 592 с.
13. Законодавство України про довкілля: Посібник. К.: Прецедент, 2015. 144 с.

Додаткова.

14. Водні ресурси на рубежі ХХІ ст.: проблеми раціонального використання, охорони та відтворення / За ред.. М.А. Хвесика. К.: РВПС України НАН України, 2015. 564 с.
15. Матвійчик В.К., Присяжний В.С. Забруднення, засмічення та виснаження водних об'єктів: відповідальність, досудове і судове слідство та запобігання: Монографія. К.: КНТ, 2017. 272 с.
16. Хлобистов Є.В. Екологічна безпека трансформаційної економіки / РВПС України НАН України / Відп. ред. Дорогунцов С.І. К.: Агентство «Чорнобиль інтер інформ», 2014. 336 с.